

Iñaki Aldekoaren Zirkuluaren Hautsmina aitzakitzat hartuz

Zer da erromantizismoa deitzen dugun hori?

FELIPE JUARISTI

Nik baditut bi adiskide, oso minak eta mamikoak, gainera, elkarren antzik ez dutenak. Bata, erromantikoa da; edo hori esaten du jendeak behintzat, eta bere izena beste bat bada ere, guk Bogart deitzen diogu, gustukoa baitu aktore hura. Bigarren laguna ez da erromantikoa, gorroto dio erromantizismoari, bizitzak izugarri jipoitu duelako; ez du ez haurtarorik ez gaztarorik izan, hamar urte zituelarik frailetara eraman baitzuten; eta handik atera zenean, ia bizitza erdia joana zitzaiola konturatu zen. Bere izena beste bat bada ere, guk Marlowe deitzen diogu, izen hori duen detektibearen oso zale baita. Marlowek eta Bogartek aspalditik ezagutzen dute elkar. Parisen egin zuten topo lehendabiziko aldiz, 68ko maiatzaldian. Bata, Marlowe, hain zuzen, komentutik atera berria; bestea, etsipenez beterik, guk Ingrid Bergman deitzen dugun emaku-

me batek abandonatu egin baitzuen berak gehien maite zuenean, Casablanca hirian edo beste batean, ez gara oroitzen.

Boulevard Saint Germaineko kafetegi batean zeuden, oso ondo gogoratzen gara, mila eta mila aldiz kontatu baitigute, bai batak nola besteak, nolakoa izan zen aurreneko aldiz hitz egin zutenekoa. Hala esan ornen zion Bogartek Marlowi:

– Oso gaizki nago, maiteminduta nengoen emakumeak utzi egin nau eta ez dakit zer egin. Neure burua botako nuke Senara horretarako adorerik banu.

Marlowek ez zuen ulertzen nola egon zitekeen gizaseme bat hain gaizki, emakume batek utzita gero. Maitasun hitza ulertzen zuen, berak izugarri maite izan baitzuen Jainkoa, garai batean noski, eta izugarri maite ere komentuko anaiak, eta Amabirijina,

eta santuak oro, eta santak ere bai, baina ez hainbeste azken horiek. Hainbeste maite izan zuen Jainkoa, non bere bizitzako une batean prest zegokeen haren alde bizitza emateko, misioetara joanez. Baina emakume bat, beste sexoko pertsona bat maitatze hori ez zuen ulertzen.

- Ez dizut ulertzen. Zer da zuretzat maitasuna? galdetu ormen zion Marlowek Bogarti.
- Maitasuna da grazian zauden une bat: ez duzu begirik zure maitea ikusteko izan ezik; ez duzu belarririk, zure maitearen hitzak entzuteko ezik; ez duzu ahorik, zure maitea laudatzeko ezik; ez duzu eskurik, maiteari opariak egiteko ezik. Minez zaude hura ikusten ez baduzu; minez harekin zaudenean, egonaldia laburra izaten baita oso. Suspirioka bizi zara, eta batzutan, jatea ere ahaztu egiten zaizu. Gaez ezin lorik egin, maitearen irudiak hartzen baitu ametsen lekua. Bizirik zaude baina ez zara bizi; hala ere, hiltzea nahiago zenuke, horrelako bizitzarik biziko ez bazenu.

Harrituta geratu zen Marlowe entzundako hitzekin. Berak ezagunak zituen grazia hitza, eta lagunak kontatzen zizkion maitasunaren ondorioak ere ezagunak zituen. Irakurriak baitzituen elizgizonen biografietan, santuek

ere, grazian zeudenean, hala-koak edo antzeko sintomak kontatzen zituztela beren egoera adierazteko. Une batez hausnartzen egon zen, eta gero berriro hitz egiten hasi zen:

- Oso bitxia da zuk kontatzen didazuna. Nik aspaldi utzi nion Jainkoa maitatzeari, nire urkoak maitatzeari, konturatu bainintzen maitasuna abstrakzioa zela, gure irudimenaren asmazio bat. Maitatzen genuela maitatu behar genuela esaten zigutelako eta sinesten genuen maitatzen genuela maitatzera behartu gintuztelako, baina benetan guzti hori faltsua zen. Irudi bat maite genuen, eta ez zerbait erreala.
- Ez nago ados erantzun zion Bogartek, eta emakume baten argazkia atera zuen. Arretaz begiratu zuen Marlowek argazki hura, baina ez zion gauza handirik esaten. Harentzat antzekoak ziren emakume guztiak, gizonezko guztiak antzekoak ziren bezalaxe.

Baina zuk ez zenuen emakume hori maitatzen, hari buruzko zenuen irudi mentala baizik bota zion gero.

Bogartek barre egin zuen. Eta gero soraio jarri zen. Pentsatzen hasi zen emakume harekin bizitakoa, harekin igarotako egunak eta gauak, maitaldiak Marloweri ideiarik ez zuela esateko gogoan

etorri zitzaion, baina ez zuen hitzik ere ezpaineratu. Marlowek hitz egiten jarraitu zuen.

- Biblia irakurritz ikasi nuen Jainkoak lehen gizon-emakumei baratza paregabe bat eskaini ziela, paradisua deitzen zena, eta azkenean galdu egin zutela Ongiaren eta Gaizkiaren zuhaitzetik jan egin zutelako, eta ez zekitena ezagutzen hasi zirelako. Gizon-emakume izateak munduaren alderdi onak eta gaiztoak ezagutzea, eta haiek sufritzen edo gozitzen jakitea esan nahi du: Biblian ere Salomonen kantik irakurritz jakin nuen maitasuna ezagutza modua zela, eta Jainkoari zuzenduz gero maitasun hori, Jainkoa ezagutzeko modua ere izan zitekeela. Kristauok maitasunaren gainean eraiki genuen geure erlijioa, baina zuek maitaleok, uste dut, maitasuna bera bihurtu duzuela erlijio.

Bogartek hitz horiek entzun zituen, bere onetik atera gabe. Baina oraingoan bere ahotsa goratu zuen lagunari erantzuteko:

- Zuek, erlijio-gizonak izan zaitenok mundua oraindik ere erlijio-ikuspegitik ikusten duzue. Ezin duzuelako kendu zama hori gainetik. Ez duzue Jainkoarengan sinesten, ez duzue zuen erlijio katolikoan sinesten, baina ez dakizue er-

lijiorik gabe bizitzen. Beste bat eraikitzen ari zarete. Emakume bat maitatzea eta haren inguruan zeuen burua antolatzea txikiegia iruditzen zaitzue, emakumea hilkorra delako. Zuek erlijio bat nahi duzue, mendearen mendetan iraungo duena, eta galdutako paradisuen giltza berriro eskuratuko dizuen. Horregatik egin zarete iraultzaile, komunista eta abar.

Denok sinesten dugu Paradi-suan, ezta?-galdetu zion haserre antzean Marlowek-. Hala zuretzat ez dago ez zerurik ez paradisuurik?

- Zerua zen ni maitearekin egoten nintzenez. Orain berriz ifernua bizi dut.
- Ikusten duzu nolatan zuek ere erlijiosoak zareten. Zerua eta ifernua aipatu berri duzu.
- Bai, baina ezberdintasun handi batekin. Guk zerua eta ifernua aipatzen baditugu, maitasunaren gora-beherak behar-tuta, badakigu hitzak direla, mitoaren hondarrak, erromantikoak edo erlijiosoak nahi badituzu. Baina guretzat beste esanahi bat dute. Guretzat zerua ez da zuen zerua; eta ifernua ere zuen ifernua; metaforak bihurtu ditugu, egoera baten adierazgarri, eta ez bizitzaren helburu. Guretzat ez dute zuek eman izan diozuen traszendentzia.

- Guk asmatu izan dugu zeruaren mitoa, bide honetako bidaia luzearen ondorengo atsedean, bizitza honetako neke eta sofrikarioen atsegin. Baina orain ez dut horretan sinesten. Mundu honek behar du izan gu denok zoriotsu biziko garen lekua. Eta ifernuari dagokionez, ez dago halakorik. Gezur hutsa da. Orain, garrantzitsua da ideia noble handi baten alde bizitza emateko prest egotea.
- Guk ez dugu mitorik asmatu. Gu jaio ginenekoan asmatuak zeuden ia denak. Ez gara gauza geure bizitza ezereen alde emateko, ez gara Jesukristoren jarraitzaile.

* * *

Badakit ez dela artikulu bati ekiteko modurik ohikoena, baina orain dela gutxi, elkarrizketa horretaz gogoratu nintzen. Marlowe eta Bogart, beste izen batzuekin, benetan esistitzen diren pertsonak baitira, eta askotan kontatzen dute anekdota hori. Marlowe ez da behin ere maitemindu, baina hala ere ezkondu eta familia bat osatu du. Gaur egun aienatu zaizkio lehen zituen sinemen urriak eta ziniko bilakatu da, edo ziniko plantatan ibiltzen da lagun artean eta bere lanean, Unibertsitateko klaseak ematen. Bogart askotan maitemindu da harrez gero. Ez daki maitasunik gabe bizitzen. Bat joaten zaio-

nean, beste bat etortzen zaio, eta horrek ematen dio denboraldi bateko zoriontasuna. Erromantikoa ornen dela entzun dut nik, baina nik neuk neure zalantzak ditut horri buruz. Ez dut uste erromantikorik geratzen denik gure gizarte postmoderno honetan; hori bai, erromantizismoak indartu zituen mitoak, horiek pilarka dauzkagu gure artean; are gehiago, pentsatzen hasia naiz ez ote diren kultura unibertsalean errotutako ezaugarriak; beste mito erlijioso asko erabat errotuak ditugun bezala. Kurioso da hala ere baieztatzea, mito erlijiosoek (katolikoak edo judutarrak izan berdin da) oraindik irauten dutelarik, oso jende gutxi ausartuko litzatekeela gure gizartea erlijioso dela esatera. Erlijioaren zenbait ezaugarri geure egin ditugu; beste asko bezala, geure kulturako elementuak dira, eta asko horietan erromantikoak sartuko nituzke.

Munduan egon diren iraultza guztien artean mito eta arrazoia-
ren arteko bereizketa dela, esango nuke, nagusia. Platon izan zen bereizketa horren egile, eta berak, tontoa ez baitzen, poeta guztiak bere ifernu partikularra bidali zituen, poetak baitziren gari hartan mito-sortzaileak. Platonen geziak Hesiodoren eta Homeroren kontra jaurti ziren, baina Platonek berak ere askotan mitoen bidez adierazi behar izan

zuen arrazionalki adieraz ezin zitekeena. Eta gainera, historiak sekulako traizioa egin dio Platoni, hizkuntza, gurea eta besteena, denena, mitikoa edo erretorikoa baita, baina oso gutxitan lojiko. Hitzek beren historia dute, eta gehienek erreferentzia mitikoa dakarkigute. Hizkuntza, gaur egun, konotatiboa da eta ez denotatiboa. Hobbes eta Locke saiatu ziren konotazio guztiak hizkuntzatik kentzen, hizkuntza matematika bezain zehatza sortu nahian. Askotan galdetzen diogu geure buruari zertarako idatzi behar dugun, dena idatzita dagoenez. Beharrezko zaigu ordea, dena begi berriekin, jaió berri batenekin begiratzea. Horixe egin zuen erromantizismoak, eta erromantizismoak iraungo du, gizakiaren barne-barnera jotzen baitu. Txuang-Tzu filosofoak horixe esaten zuen, galdera hau egiten zuenean: *“Non aurki dezaket hitz guztiak aiantzi dituen gizaki bat? Pozik hitz egingo nuke harekin”*

Mito guztiak ezerezera bihurtu behar ornen dira. Esaera zahar asmatuak dioen bezala, *“etorriko zaizkizu mito-hausleak eta begiak aterako dizkizute”*. Mitoak guretzat begiak modukoak baitira. Zorionekoa izan zen Homero itsua, garai hartan mito sortzea poesia egitea baitzen, ezagutzarako bidea, alegia. Gustora ikusiko nuke oraingo mito-hausleen

ondoan. Ulisek, seguruenik, ez zukeen Itaka joko.

Mitoez adierazten zuten, aspaldiko garaietan, arimak eta bere ahalmenez adieraz ezin zezaketena. Ni, noski, logosen aldekoa nauzue, baina aitortu behar ditut hizkuntza lojiko arrazionala sortzeko zailtasunak, batez ere poesian. Poesia ere krisian omen dago. Gertatzen da, gaur egungo gizarte honetan, errealitateak gaina hartu diola iruditeriari, eta nobelak errealitateari. Baina zirkulua itxiko da, eta poesia gailen aterako da nobelaren gainetik. Horretarako gauza bagara edo badira poetak.

Irratia entzuten ari naiz. Txirrindulariak Tourmalet ari dira igotzen eta esatariak esaten du, testualki, atzetik dabilozan batzuk ifernua ari direla jasaten. Etopako garaipena lortu duenari buruz zera dio, egun bateko gloria ezagutu duela. Telebista pizten dut. Berriak nahi ditut entzun. Halako batean, esatari batek zerbait esaten du, deigarria egiten zaidana: politiko batek ibilaldia desertuan egin behar duela. Irargariak datoz ondoren: hondartza eder bat ikusten dut, hondar zurikoa eta bistara biguina iruditzen zaidana; emakume ezinago ederrak dabiloz hondartzan korrika, erdi biluzik, titiak harroharro; eta ondoan gizonezko batzuk, horiek ere ederrak, ez gizen ez flako, punta-puntakoak;

etxe bat ere ikusten da, orain modan dauden bungalow horien tankerakoa, eta azkenik, ahots batek esaten digu ea zergatik galdu behar dugun paradisuari egoteko aukera. Bazen telebistan, programa bat, El Desafío de los dioses deituta, eta mitologia grekoari buruzkoa zena. Joku gisa, noski. Izanez ere, gaur egungo gizarte zibilizatuan, aspaldiko mitoek galdua dute zuten esanahia, eta beste bat hartu dute. Edo hitz hutsak dira, edo jolas gisa erabiltzekoak; alegia, erreferentzialak dira, sinbolikoak baino. Erabat erretorikoak askotan.

Wallace Stevens poetak zera dio errealitateari buruz:

Al margen por completo del aspecto normal de la vida diaria contemporánea, existe el aspecto normal de la misma. El espíritu de la negación ha sido tan activo, tan seguro de sí mismo y tan intolerante, que los lugares comunes sobre los románticos nos inducen a preguntarnos si nuestra salvación, si la salida, no es lo romántico.

Ez, ez dut erromantizismoa denik gure irteera, baina badirudi indar hartzen ari dela berrito, errealitatearen beraren esparruan. Telebista pizten dut. Kulebroi bat: gizonezko batek emakume bati esaten dio beti maitatuko duela, ez duela behin ere utziko: Baina handik piska batera gizonezko hori beste emakume

batekin dago, eta horri ere hitz berak esaten dizkio. Aurreneko emakumea, hori jakiten duenean, bere burua hiltzen saiatzen da. Ez du lortzen eta eritegira eramaten dute. Hara joaten zaio gizonezkoa, barkamena esaten, ez zekiela hainbeste maite zuenik. Telebistan ere, emakume batek, aurkezleak berak, esaten digu maitasuna dela guk behar duguna, eta programa horretan elkarrekin hautsi duten bikoteak ikusten ditugu pasatzen, eta aurkezlea saiatzen da elkarrekiko bakeak egin ditzaten.

Zinemara joaten naiz pelikula bat ikustera. Gizonezko bat agertzen da oso aberatsa dena, eta kalean emakume bat ezagutzen du, bere gorputzaren zerbitzuak erosi ditzakeenari saltzen dituen horietakoa. Gizonezkoak konpainia egiteko norbait behar eta emakume hori alokatzen du, egun batzuetan sikiera berarekin egon dadin. Ordainduz, noski. Traje polit eta dotoreak erosten dizkio, eta jende garrantzitsuen artean egoteko klaseak ere eskuratzen dizkio. Hezi egiten du. Gizonezkoa poliki-poliki emakumeaz maitemintzen da, eta emakumea gizonezkoaz. Amaitzen da gizonezkoaren egonaldia eta joan behar du bera bizi den hirira, eta elkar agurtzen dute. Baina emakume hura gabe ezin bizi, zerbait falta zaio, haren mina du.

Bila joaten zaio. Elkarri musu bat ematen bukatzen da pelikula.

Jarri nezakeen adibide gehiago, baina ez dut uste pena mezezi duenik. Ez dut esango maitasunaren adierazpen horiek gustokuak ditudanik. Nik aitortzen dut lotsa gehiegi dudala jende aurrean neure sentimentu barnekoiez hitz egiteko, baina uste dut zerbait esan nahi dutela adierazpen horiek. Jendeak maitatzeko gogoia duela, nahiz eta askotan ez jakin zer den maitasuna, eta identifikatuta sentitzen dela era horretan maite duten edo era horretan beren maitasuna adierazten dutenekin, seguruaski berek hori adierazteko modurik ez dutelako; izanez ere, oso prosaikoak baita bizitza, telebistak eta zinemak besterik azaltzen diguten arren. Erromantizismoaren arrastoa dela esango luke kritikariren batek, baina berdin da zeren arrastoa den, hor dagoela da kontua. Eta ez da fenomeno berria: XVIII. Ingalaterrako prentsan kulebroiak argitaratzen ziren, oso luzeak eta oso sentimentalak, etxeoandreak eta neskameak, norberaren klase soziala kontutan hartu gabe, negarez jartzen zituztenak. Jane Austenek bere nobeletan kulebroi horien kritika ironiko eta barregarria egin zuen. Baina nik ez dakidana da ea benetan Jane Austenek kritika ironikoa egin nahi zuen, hala nobela sentimental

bat idazten hasi eta bestelakotarik atera zitzaion. Flauberten bizitza eta lana aztertu duten adituek diotenez, Madame Bovary idazterakoan garaiko nobela erromantikoak ornen zituen eredutzat, baina oso ezberdina atera zitzaion. Ez alferrik, Flaubertek ezin zuen nobela erromantikoa idatzi, bere ikuspegia ez baitzen erromantikoa, eta bere inguruak are gutxiago. Hala ere, hor daukagu Madame Bovary pertsonaia. Orain duela gutxi, aditu espainiar batek Cervantesi eta El Quijoteri buruzko hainbat mito deuseztatu ditu. Orain arte eta Menendez Pidak esana zuelako, El Quijote zalditeria-nobelen kritika ironikoa zela zalantzan ezin jarri zitekeen baieztapena genuen. Aditu horrek frogatu du, El Quijoteren erreferentziak aztertuz eta bertsotan egin zegoen aurren-aurreneko zirriborroa aurkituz, Cervantesek garai hartan modan zeuden nobela haien modukoa egin nahi izan zuela, baina beste zerbait atera zitzaiola. Flaubert eta Cervantes bere garaiauren aurretik zihozten.

Irakurri berri dut liburu bat, El Crepúsculo del deber izenburua daramana, Gilles Lipovetsky filosofo frantsesak idatzia. Gaurerungo idealen eskema hau dakar bertan:

La sociedad posmoralista designa la época en la que el deber

está edulcorado y anémico, en que la idea de sacrificio de sí está socialmente deslegitimizada, en que la moral ya no exige consagrarse a un fin superior a uno mismo, en que los derechos subjetivos dominan los mandamientos imperativos, en que las lecciones de moral están revestidas por los spots del vivir mejor, como el sol de las vacaciones, la diversión mediática. En la sociedad del posdeber, el mal se espectaculariza y el ideal está poco magnificado; si bien persiste la condena de los vicios, el heroísmo del Bien es átono.

Zer ikusirik ez Erromantizismoarekin eta bere moral kantiarrarekin. Antza gehiago du epiku-reismoarekin: hedonismoarekin, alegia. Gaur egun indarrean da goen moral biguinarekin, eskubide asko eta ugari eta behar gutxi, hain ezberdina guzti hori moral kantiarrekin alderatuz gero, Kantek beharraren beharra aipatzen baitzuen, orokorra baina norberak bere barnera begiratzuz ezagut zezakeena. Horixe da nire iritzian erromantizismoaren aportaziorik handiena.

Gaur egun, paradisuaren mitorik ez da bizi, bertan baitauekugu paradisu, edo bertan eduki nahi dugu. Ni ere Biblia zale nauzue eta bertan irakurri dut, arretaz irakurri ere, Genesiko pasartea. Israelgo Jainkoa agintaria eta krudela da, zigortzailea. Gizakiak hari men egiten dion denboran, ez du ongia eta gaizkia ezagutzeko beharrik, jainko agin-

taria da ongia eta gaizkia ederkien ezagutzen dituen, berak asmatuak baitira. Egoera horretan zilegi da pentsatzea debekurik ez zutela gizakiek ezagutuko, ongiaren eta gaizkiaren artean aukeratzea ez bazen. Jainkoaren menean, eta irudimenezko paradisu hartako biztanle gisa, gaizkia orain den bezala agertzen zaigu; gizakiaren ezaugarria, gizaki eta ez abere egiten duena, aukera egitea baita ongiaren eta gaizkiaren artean. Jainkoaren agindua bete ez zutelako, Jainkoak paradisuetik bidali zituen gizonek emakumeak. Eta lur idiliko horren miraz mogitu izan da ikonografia kristaua, tartean erromantikoa, hori ere kristaua baita.

Iñaki Aldekoak liburu eder bat atera du, hori aztertzen duena. Hala ere, ez da egia kristautasuna eta erromantizismoa bat etorri direla. Schegel teorikoarentzat erromantizismoa infinitorakoa bidea zen. Eta lur idiliko horrek beste mundu batera garamatza, aintzinako filosofiaren teoriara, Dena eta Bat gauza bera zirenekora, Munduak, Bizitzak eta izaerak zatiketarik ezagutzen ez zutenekoetara. Hülderlinek horren mina zuen.

Gizakiak betidanik sentitu izan du aintzinako egoera horren mina. Leonardo da Vinci irakurri diot nik: *“Eltxoak nola argitara, halaxe bultzatzen gaituzte gu hasierako kaosera”*

Grekoek ez zuten paradisuak,

baratza moduan behintzat, baina bazuten antzeko mito bat, iruditeria erromantikoak ere bereganatuko duena: Proineteorena. Pertsonaia horrek, erdi gizon eta erdi jainko, gizakiaren sortzaile, Zeus engainatu izan zuen. Eta Zeusek gizakiari sua kendu zionean, Prometeok lapurtu eta berriro eman zion gosez hil ez zedin. Ondoren, zigortua izan zen. Goethek Esquillorengandik hartuko zuen Prometeoren irudia eta bere kabuz idazlearen eredu bihurtuko zuen, bere indarrez Jainkoari irabaziko dionarena. Baina ezagunagoa da Prometeoren mitifikazioaren beste aldea, Frankenstein, mustroa. Erromantizismoak sortuko dituen beste mitoak Prometeorenaren aldaketak dira: Byronen Cain, Hyperion, lotzen dituzten kateak hautsi nahi guztiek, baina guztiek etsi behar. Heroe erromantikoaren irudia, beraz. Gizakiaren ezintasuna bere mugak hausteko orduan. Adanek ere bere mugak hautsi ezin izan zituen bezala. Horixe da ondorio mingarri eta tragikoa. Gizakiak errenditu behar gizaki izaten. Nostalgia guztiei atea irekitzen zaie.

Baina zein dira heroe modernoak? Bernardo Atxagak ere paradisauren erreferentzia dakar "fas fatum" poeman idazten duenean: *'Baina non dira heroiak/ esnezko ibaiak'*. Osotasuna galduta, harmoniaren faltan, heroe modernoak tragedia eta ironiaren artean ibiliko da: kanpotik barre

baina barnetik negar egiten duen pailazoa edo alderantziz, barnetik barre eta kanpotik negar egiten duena.

Ulise bidaiaria izan daiteke heroe modernoak, baina uste dut irudi hori ere ahituxe daukagula. Gure artean Sarrionandia da gehien insistu duena irudi horretan. *Izuen gordelekuetan barrera* Uliseren antzeko bidaia da, poesiaren itsasotik zehar. Baina bidaia guztiak ez dira Uliserenak. Arestiren heroea ere ez dut ikusten gure ikonografia modernoan, profetaren beste aurpegia dela iruditzen zait. Egia, eta egia besterik esango ez duena. Baina zer da egia? Job ere izan daiteke heroe modernoak. Fama txarregia du, gauza onerako, hala ere Jainkoarekin zituen loturak mozteko adina adore izan zuen. Heroe gaizkiulertua. Cainez ez du bere indarrak galdu gure ikonografian. Hiltzailerik dagoen bitartean, beti oroituko gara Cainez.

Heroea ez da norbera izango, niak ez baititu eskuratuko heroearen neurriak. Izan ere, gure mundu honetan, mundua handiegia eta ulergaitzegia izanik, gizakiak gero eta txikiagoak garenan, gure esperientza gero eta urriagoa denean, nia ere txikia. Erromantizismoak lortu zuena, nia kategoriatik handietara bultzatu eta munduaren ardatz bihurtu, gure gizarte teknifikatu honek desegin du berriro. Ez gara deus. Beraz zerbait gara.